

Дьоменко Сергій

*Заступник декана юридичного факультету ЗДУ,
старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя*

Співні питання визначення об'єкта та предмета вимагання

Встановлення об'єкту будь якого складу злочину, в нашому випадку вимагання, має важливе теоретичне і практичне значення. Вірно визначення об'єкта вимагання дозволяє з'ясувати соціальну сутність цього складу злочину, визначити межі дії кримінально-правової норми, суспільно небезпечні наслідки, способи їх сприяння. При дослідженні об'єкту вимагання, як і будь якого іншого складу злочину необхідно спиратися на загальне вчення про об'єкт злочину.

Для кримінального права України характерна досить ґрунтовна теоретична розробка поняття об'єкта злочину. Цій проблемі були присвячені праці таких відомих вчених як В.Я.Талія, М.Й. Коржанського, С.Б. Гаєриша, П.С. Матвишевського, Є.В. Фесенка та інших.

На протязі тривалого часу в Україні як і в колишньому Радянському Союзі існував єдиний концептуальний підхід, згідно з яким об'єктом злочину є те, на що посягає злочинець, а саме суспільні відносини.

Ця теорія бере свій початок з розробок російських науковців ще з XIX- початок XX століття. В 1925 році А.А. Піоніковський зазначає, що об'єктом будь якого злочинного діяння виступають суспільні відносини [1, с.129-130]. Ця точка зору була підтримана рядом російських вчених [2]. В українській кримінально-правовій літературі тривалий час панувала жвава точка зору. Так, В.Я. Талія зазначає, що об'єктом злочину є ті суспільні відносини, на які посягає злочин, задаючи їм певної швидкості, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність [3, с. 90].

Цю ж позицію підтримує і Коржанський М.Й. За його думкою об'єктом злочину є суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом [4, с. 28]. Таку ж позицію відстоє і В.М. Куц [5, с.34] та інші науковці.

В останній роки ряд вчених Росії і України виступили з критичною концепцією суспільних відносин як об'єкту посягання, яка на їх думку є занадто загальною і не враховує тих змін, які відбулися в нашій державі.

Конституцією України 1996 р. закладені кардинальні нові ціннісні орієнтації. Стаття 3 Конституції

проголосила, що найвищою соціальною цінністю визнає людину, а її права, свободи та їх гарантії відповідно до вимог цієї статті мають визначати зміст і спрямування діяльності держави. Отже виключена думка, що об'єктом злочину мають визнаватись не абстрактні суспільні відносини, а конкретні людські, суспільні, або державні цінності [6].

Згідно з визначенням цінностей, як об'єкту злочину в нього влываються такі компоненти: суб'єкти, блага, предмети. Блага, як складова цінностей, що охороняються кримінальним законом, класифіковані на такі групи: 1. особисті - природні невідемні права людини на життя, здоров'я, честь і гідність 2. блага, якими людина наділена як член суспільства - це права, свободи, інтереси; 3. суспільні - права і інтереси суспільства, держави, або їх структур; стан суспільних відносин, який відповідає правам і інтересам людини, суспільства, держави; взаємодія суб'єктів суспільних відносин, які відповідають правам та інтересам людини, суспільства, держави [7, с.101].

Наведене розуміння об'єкту злочину нам представляється більш вірним, сучасним і саме з цих позицій в подальшому ми будемо розглядати об'єкт вимагання. На підтримку цієї позиції відмічимо, що концепція суспільних відносин, як об'єкту злочину була піддана критичній російським вченим А.В. Наумовим [8, с. 147 - 151], українським вченим С.Б. Гаєришем [9, с. 19 - 63] та іншими.

В теорії кримінального права виділяють загальний, родовий і безпосередній об'єкти [10, с.25]. Стосовно загального об'єкта, то в його якості виступає сукупність соціальних цінностей, що охороняються кримінальним законом. Спеціальний інтерес при розгляді конкретних складів злочинів, в даному випадку вимагання, представляє визначення родового об'єкту. Під родовим об'єктом розуміють соціальні цінності, на які посягає певна група злочинів. Родовий об'єкт відображає характер суспільної небезпечності тої чи іншої групи злочинів. Це дає підстави для об'єднання окремих складів злочинів в

Особливій частині КК. Вимагання поміщено в VI розділі КК, який має назву "Злочини проти власності". Таким чином сам законодавець визначив родовий об'єкт вимагання, розмістивши його в цьому розділі. Висходячи з нового розуміння об'єкта злочину в даному випадку посягання здійснюється злочинцем на суспільні блага, а саме на стан суспільних відносин, що пов'язані з правом власності. Право власності - це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном [11, с.173].

Між тим в літературі існує і інша точка зору з цього приводу. Так, наприклад В.М. Куд, вважає, що вимагання слід включити в главу КК про злочини проти особи. Ця точка зору обґрунтовувалась тим, що при вимаганні в першу чергу страждає особиста безпека потерпілого.

Дійсно в сучасних умовах правова наука визнає пріоритет загальнолюдських цінностей, таких як життя, здоров'я, свобода людини тощо. Але хоча цим благам при вимаганні спричиняється шкода, вона не є сутністю вимагання. Вимагання - в першу чергу це майновий злочин. Погроза насильством, або його застосування - це спосіб, який застосовує злочинець для одержання предмета злочину.

В зв'язку з цим слід погодитись з М.Й. Коржанем який вважає, що сутність діяння визначається спрямованістю посягання [12, с.65].

При вимаганні в першу чергу порушується право власника по володінню, користуванню і розпорядженню тим майном, яке йому належить на законних підставах, або він не отримує тих матеріальних благ, які міг отримати на підставі угод, виконання зобов'язань тощо.

Як вже зазначалась в теорії кримінального права виділяється і безпосередній об'єкт.

Під безпосереднім об'єктом слід розуміти соціальні цінності, на які посягає конкретна злочинна дія або бездіяльність [13, с.74]. Із родовим об'єктом безпосередній об'єкт співвідноситься як частина та ціле. Але іноді вони збігаються за обсягом. При вимаганні основний безпосередній об'єкт збігається з родовим. Це відносини власності. Як відомо основний безпосередній об'єкт - це ті блага, на які в першу чергу спрямований злочин. Вимагання - це двооб'єктний злочин. Крім основного безпосереднього об'єкту він посягає і на інші блага, тобто має додатковий об'єкт. Додатковий об'єкт визначається як такі суспільні цінності, які заслуговують самостійної кримінально-правової охорони, в даному випадку захищаються поряд з основним об'єктом, так як потерпають від шкоди або ставляться в небезпеку її спричинення саме у зв'язку з посяганням на цей об'єкт [14, с.84].

В літературі називаються різні блага, на які за думкою вчених додатково здійснюється посягання при вимаганні. Так Гаузман Л.Д. називає додатковим об'єктом особисту безпеку [15, с.89], Костров Г.К. і Хадісов Г.Г. - психічну недоторканість [16, с.127], Іванов Н.Г. -

особистість потерпілого [17, с.27], Владимиров В.А., Панов М.І. - честь і гідність особистості [18], тощо. Перелічені і інші точки зору представляються спірними в зв'язку з наступним.

Так, особиста безпека - занадто широке поняття. Те ж саме відноситься і до психічної недоторканості. Особистість потерпілого, як додатковий об'єкт теж не конкретне поняття, оскільки при винненні злочину можуть потерпати різні блага, що належать потерпілому. Свобода, честь і гідність далеко не завжди потерпають при вимаганні. Отже слід погодитись з вченими які при визначенні безпосереднього додаткового об'єкту вимагання розрізняють додатковий об'єкт основного складу злочину, а також додатковий об'єкт складів злочинів з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими обставинами.

В основному складі вимагання при виконанні погрози, яка може виражатись в різній формі, вплив здійснюється на потерпілого в наслідок чого обмежується його волевиявлення. В зв'язку з цим Тарій В.Я. вірно відмічає, що шляхом примушування вимагачель обмежує свободу волевиявлення потерпілого, схиляє його до виннення дій майнового характеру, і тільки шляхом виннення самим потерпілим будь-яких дій в майновій сфері, може одержати майнову вигоду. Потерпілий не є вільним у вираженні своєї волі і під впливом примушування може винести дії майнового характеру з метою уникнути небажаних для нього чи його близьких наслідків [19].

В складі злочину вимагання, яке передбачене ч.2 ст. 189 КК України, коли мова йде про погрозу вбивством або спричинення тяжких тілесних ушкоджень, об'єктом виступає свобода людини від страху за своє життя і здоров'я. Відповідно у випадках коли вимагання поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи (ч.3 ст. 189), або із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження (ч.4 ст. 189) додатковим об'єктом є тілесна недоторканість і здоров'я людини.

При здійсненні вимагання, поєданого з пошкодженням чи знищенням майна, в тому числі коли в наслідок цього потерпілому завдана значна шкода (ч.2 ст. 189), майнова шкода у величч (ч.3 ст. 189), або в особливо величчч розмірах, відбувається посягання на право власності.

Між тим, як справедливо зазначає М.І. Мельник зміст цього об'єкту відрізняється від змісту основного об'єкта. Пред'являє майнові вимоги, вимагачель переслідує мету одержати майно громадян в своє володіння, не спричиняючи йому шкоди. Тому предметом пошкодження або знищення, як правило, є не те, а інше майно. При цьому дії злочинця спрямовані на доведення майна до стану, який позбавляє можливо сті використання його будь-ким за цільовим призначенням.

Додатковими факультативними об'єктами вимагання, можуть також виступати честь, гідність, право

на таємницю приватного життя та інші права.

В теорії кримінального права виділяється предмет злочину. Під предметом злочину розуміють речі матеріального світу, діючи на які, особа посягає на блага, що належать суб'єктам суспільних відносин [20, с.76]. Приблизно теорії, згідно з якою об'єктом злочинів є суспільні відносини, Пінаєв А.О., дещо по іншому визначає це поняття. На його думку предмет злочину - це предмет матеріального світу, впливаючи на який винний спричиняє шкоду суспільним відносинам [21, с.73]. Вимагання відноситься до складів злочинів, в яких предмет є обов'язковою ознакою. Він безпосередньо вказується в ст. 189 КК. Діючи згідно з думкою більшості вчених, це може бути:

- 1)муже майно незалежно від форми власності;
- 2)право на таке майно;
- 3)чинення будь - яких дій майнового характеру;

Під майном розуміють предмети матеріального світу, які мають вартість та споживчу вартість. Майно може бути рухомих і нерухомих. Наприклад, до рухомого майна відносяться: національна та іноземна валюта, монетарні метали, радіотехніка, предмети харчування, засоби виробництва, вироблена продукція тощо. До нерухомого майна згідно з законом України "Про власність" від 7 лютого 1991 року відносяться і житлові будинки, квартири, ділячі, тощо. Таке майно повинно перебувати у приватній, комунальній чи державній власності. Воно повинно бути чужим для вимагателя. На важливості формулювання в законі такої ознаки, як посягання на чуже майно при вимаганні ми зупинились в попередньому розділі. В теорії і в практичній діяльності правоохоронних органів існує положення згідно з яким предметом вимагання може бути не тільки майно, яке знаходиться у потерпілого в момент вимагання але й те майно, яке знаходиться в фактичному володінні злочинця. Наприклад, злочинець одержав гроші чи певну річ в борг, отримав їх на зберігання, тощо. Не бажаючи повертати таке майно, він може вимагати від потерпілого відмовитись від претензій стосовно його повернення. В цьому полягає специфіка предмета вимагання, від предметів при інших посяганнях на власність. Посягання при вимаганні може здійснюватись і стосовно тих предметів, яких ще немає у потерпілого, але він очікує їх мати.

Право на майно, як предмет злочину може мати місце тоді, коли відчуження майна потребує виконання певного порядку. Частинка за все це буває в випадках, коли майно є нерухомих. Наприклад: продаж чи подарування житлової будинку, квартиру можливо лише при нотаріальному засвідченні такої угоди. Практиці відомі такі випадки, коли вимагачі шляхом примушування добивались від потерпілих оформлення таких угод без фактичної сплати вартості нерухомих сті.

Більшість вчених вважає, що нерухомих майно може бути предметом вимагання [22, с.13]. Між тим

викликається точка зору про те, що коли мова іде про право на майно, то предмет відсутній [23, с.67-68]. Представляється вірною, в зв'язку з цим, точка зору І.А. Клепиченко, який вважає, що дискусії з наведеної вище проблеми є надуманов, оскільки (в світлі існуючого в доктрині розуміння "право на майно") є очевидним, що предметом злочину в такому випадку буде те майно, право на яке отримує винний [24].

Право на майно може передаватись і стосовно інших речей, а не тільки нерухомого майна. Наприклад, відмова потерпілого від долі спадщини, знищення боргової розписки, тощо.

Таким чином, право на майно - це отримання в наслідок дій потерпілого можливості вимагачем користуватись майном, володіти і розпоряджатись ним.

Дії майнового характеру як предмет вимагання - це такі дії потерпілого, які без вимагання призвели би до певних витрат винним, чи вкладення певної праці за дил збільшення або підвищення якості майна винного або родичів чи інших осіб, на користь яких винялось вимагання. В якості прикладу таких дій в юридичній літературі наводяться наступні приклади: ремонт квартири, автомобіля, побудова житлового будинку, ділячі, реставраційні роботи тощо. В сучасних умовах до цього переліку, як свідчить судово-слідча практика додаються такі дії: розташування за чужий рахунок автомобіля, вилучення на роботу в акціонерне товариство з передачею пакета акцій, безоплатно встановити телефон, тощо.

Оцінки перелічених і інших дій майнового характеру свідчать про те, що і в цьому випадку в решті решт потерпілий втрачає кошти, не отримує винагороду, яку мав отримати, тобто несе матеріальні збитки, а злочинець, чи особа, в інтересах яких винялось вимагання, навпаки отримує їх, збагачується за рахунок вимагання. Саме ці кошти, суми винагород, тощо виступають предметом вимагання. А примушування винного дії майнового характеру, самі по собі не є предметом злочину, це лише засіб, з допомогою якого і отримується предмет вимагання. На підставі викладеного вважає необхідність уточнити реакцію ч.1 ст. 189 КК. Необхідно по іншому визначити предмет вимагання.

На підставі викладеного можна рекомендувати такий початок ч.1 ст. 189: "Вимога передачі чужого майна, чи одержання коштів, майна, чи інших матеріальних благ шляхом передачі права на них, чи винення будь яких дій майнового характеру на користь вимагача або третіх осіб, що спричиняє шкоду майновим інтересам потерпілого з погрозовою насильством".

В такому розумінні предметом вимагання будуть визнані не право на майно, чи матеріальні блага, які отримує злочинець в наслідок вимагання, а отримане право на майно, чи дії майнового характеру будуть засобами одержання майна чи матеріальних благ.

Цей підхід до визначення предмета вимагання

представляється нам більш вірним. Крім того таке розуміння предмета вимагання зближує предмет цього злочину з предметами інших форм розкрадання. Різниця між ними спостерігатиметься в засобах і формах отримання майна і майнових благ.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ:

1. Пшонковський А.А. Уголовное право РСФСР: Часть общая. М.: ГИЗ, 1925.
2. Глишин В.К. Проблема уголовно - правовой охраны общественных отношений. - Л.: ЛГУ, 1979; Загородников Н.И. Понятие объекта преступления в Советском уголовном праве. - Тр. В.Ю.А., 1951, вып. 13; Никифоров Б.С. Объект преступления по Советскому уголовному праву. - М.: Госюриздат, 1960; Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления. - Сб. уч. тр. Свердловск. юрид. ин-та, 1969, вып. 10, та інші.
3. Тацій В.Я. Об'єкт злочину // Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та інші; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сталика, В.Я. Тація. - Київ - Харків: Юрінком Інтер - право, 2001. Раніше Тацій В.Я. висловлював цю точку зору в таких роботах: Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в Советском уголовном праве. - Харьков: Вища шкoла, 1988. - С. 75 - 76; Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник. - Х.: Укр. Ю. А., 1994.
4. Коржанський Н.Й. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М.: Академия МВД СССР.
5. Куц В.Н. Ответственность за вымогательство по Советскому уголовному праву. Дисс. канд. юрид. наук, Харьков, 1986.
6. Матишевський П.С., Фесенко Е.В. Об'єкт злочину // Кримінальне право України: Підручник. - К., 1997. - С. 124 - 132; Фесенко Е. Цінності як об'єкт злочину // Право України, 1999. - №6. - С. 75; Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підр. для студ. юрид. вузів і фак. - К.: А.С.К., 2001. - С. 98.
7. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підр. для студ. юрид. вузів і фак. - К.: А.С.К., 2001.
8. Наулов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. М.: Изд. - во БЕК, 1996.
9. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. К., 2002.
10. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник. Харків: Укр. ЮА, 1994.
11. Закони України. Т.1. - К., 1996.
12. Коржанський Н.Й. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М.: Академия МВД СССР.
13. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2000.
14. Сталик В.В., Панов Н.И. Непосредственный объект и его значение для квалификации преступлений // Проблемы правоведения - Киев, 1989. - вып. 50.
15. Гаузман Л.Д. Проблемы уголовно-правовой борьбы с насильственными преступлениями в СССР. Саратов, 1981.
16. Костров Г.К., Хадисов Г.Г. Спорные вопросы квалификации вымогательства // Правовое регулирование социалистических общественных отношений. - Мазанскал, 1983.
17. Иванов Н. Уголовная ответственность за вымогательство // Советская истица. - 1989. - №10.
18. Владимиров В.А. Квалификация похищения личного имущества. - М.: Юрид. лит. 1974, - С. 107; Панов Н.И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления. Харьков: Харьк. Юрид. институт, 1984. С. 44.
19. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в Советском уголовном праве. - Харьков: Вища шкoла, 1988. - С. 47 - 48; Тацій В.Я. Предмет преступления // Правоведение. - 1984. - №4. С. 55 - 56.
20. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник. - К.: Юрінком Інтер, 2000.
21. Писнаев А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга первая "О преступлениях" : - Х.: Харьков юридический. - 2001.
22. Клепичевій І.А. Недвижимость как предмет хищения и вымогательства // Государство и право. - 2000, №12.
23. Гаузман Л.Д. Уголовная ответственность за вымогательство. М., 1997.
24. Клепичевій І.А. Недвижимость как предмет хищения и вымогательства // Государство и право. - 2000, №12. - С.13. Аналогічну точку зору висловлює і В.М. Сазонов. В зв'язку з цим див.: Сафонов В.Н. Организованное вымогательство: уголовно - правовой и криминологический анализ. Монография. - Санкт-Петербург: Общество "Знание" Санкт-Петербурга и Ленинградский области, - 2000. - С. 45.